

door Henk Slechte

Alles wat Hendrik Jan (Chris) Scheffer (1919-2008) aanpakte deed hij met overgave, integer en compromisloos. Zo was hij als verzetsman in de Tweede Wereldoorlog, maar ook als journalist en historicus. Scheffer speelde als 'rooie Chris' een prominente rol in het verzet in Rotterdam in de Tweede Wereldoorlog. Zelf zei hij daarvan in 1977 onderkoeld in *De Tijd* dat hij zat in een 'tak van het verzet die wij met een beetje mooi woord "het zware werk" noemden, waar het tamelijk rauw toeging'. Zo waren liquidaties niet uitgesloten 'om twee redenen: in de eerste plaats vanwege de beveiliging, in de tweede plaats om het voltrekken van een straf', aldus Chris Scheffer tegen de verzamelde pers op een persconferentie die hij had belegd, nadat het bekend worden van een liquidatie zijn positie als onderzoeker naar de oorlogsmisdaden van Pieter Menten onhoudbaar had gemaakt. Scheffer was door minister-president Van Agt gevraagd, maar toen in de publiciteit kwam dat hij in de nadagen van de oorlog een koerierster van zijn groep –die leden van die groep aan de Duitsers zou hebben verraden– had geliquideerd, trad de oud-verzetsman terug. Hij had het gedaan, hij had zich voor de rechter verantwoord, hij had de minister-president op de hoogte gebracht voordat die hem benoemde, en hij ging ook nu moeilijke vragen niet uit de weg. Chris Scheffer ten voeten uit.

Toen Chris Scheffer werd gevraagd voor de onderzoekscommissie had hij zijn sporen in de wetenschap ruimschoots verdiend. Hij was van huis uit econoom en had in 1942 in *Economisch-Statistische Berichten* de aanzet gegeven tot de wetenschappelijke discussie over de *take off*, het moment waarop in Nederland de Industriële Revolutie echt was begonnen. Dat was aan het eind van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw. Hij legde daarmee de bal voor het doel en J.A. de Jonge kon hem in zijn proefschrift *De Industrialisatie in Nederland tussen 1850 en 1914* inkoppen. Na de oorlog werd Chris Scheffer journalist. Hij begon bij de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, maar lang heeft dat niet geduurd. Toen hij met zijn reportages over de politionele acties in Indonesië te ruw tegen de hoofdredactionele haren instreek, kreeg hij in 1947 ontslag. Hij werd daarna correspondent voor *The Times* en bleef vanuit Indonesië op dezelfde manier over de politionele acties schrijven. Terug in Nederland kwam hij bij het *Rotterdamse Nieuwsblad*. Hij begon als verslaggever op de stadsredactie en werd adjunct-hoofdredacteur. De combinatie van de praktische journalistiek met zijn wetenschappelijke opleiding prikkelde Scheffer om in 1960 te promoveren op de geschiedenis van 'zijn' krant. Huub Wijfjes noemt in zijn necrologie in *De Journalist Scheffers 'In vorm gegoten. Het*

Chris Scheffer was verzetsman in de Tweede Wereldoorlog. Als econoom en historicus kwam hij na de oorlog in de journalistiek terecht waar hij opviel door zijn op diepgaand onderzoek gebaseerde werk. Deze intelligente stilist werd later secretaris van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, adviseur/ meelezer van vele standaardwerken over de oorlog en begeleider van jonge historici.
(foto Nationaal Archief)

Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw een juweeltje in de Nederlandse pers-geschiedenis, geschreven vol liefde voor het vak, maar ook met een ongekende drift om alles te willen weten'. Chris Scheffer wederom ten voeten uit. De drift om alles te weten kenmerkt zijn hele oeuvre. In 1963 volgde zijn korte biografische schets van Willem Smalt. Die was journalist bij het *Rotterdamsch Nieuwsblad* geweest en spaarde als Abraham Prikkie in het satirische weekblad *Abraham Prikkie's Op- en Aanmerkingen* (1891-1896) niemand zijn kritiek. Scheffers *Willem Smalt. Kruidig croniquer* is uitgegeven in de Kleine Reeks van Roterodamum, en bewijst dat in de boezem van de onderzoeker Scheffer ook een potentiële biograaf huisde. Die biograaf kwam tot volle bloei in *Henry Tindal, een ongewoon heer met ongewone besognes*, uit 1976, waarin hij de oprichting van *De Telegraaf* beschrijft. G. Taal prijst Scheffer in de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* voor zijn onderzoek dat hij 'op uiterst consciëntieuze wijze [heeft] gedaan'. Hij wijst ook op de manier waarop Scheffer zijn onderzoek verantwoordt in een aparte boekje met 'een schat van gegevens voor verder

onderzoek naar de behandelde onderwerpen'. Verhelderend is ook wat Jan Blokker in de *Volkskrant* over Scheffer schreef: 'gezegd met een heldere verteltrant –misschien niet die van een romancier, maar dan toch wel van een intelligent en bedreven stilist– stapelt hij de feiten op waarvoor hij zich kan verantwoorden, zonder ooit maar naar iets te willen of te durven gissen'. Hij had graag gezien dat Scheffer 'los' was gegaan, maar de integere wetenschapper deed dat niet. Aan het eind van zijn bespreking verzucht Blokker: 'maar dat is dan misschien toch weer een verdienste: geschiedschrijving die nieuwsgierigheid opwekt is niet per definitie de mindere van eentje die haar bevredigt'. Scheffer combineert in dit boek de biografie van een onconventionele jonkheer en de oprichting van een dagblad tot een boeiend

tijdsbeeld van de late negentiende eeuw. Aan de historiografie van Rotterdam (en Nederland) heeft Chris Scheffer met *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging* uit 1968 een blijvende bijdrage geleverd. A.V.N. van Woerden zegt het in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* onomwonden: 'Scheffers speurzinnigheid, combinatievermogen en nuchterheid verdienen alle lof. Hier is iemand aan het woord die er niet op uit is verraad van links of rechts aan de kaak te stellen, maar die wil weten hoe mensen op verantwoordelijke posten dachten en handelden.' Ook hij prijst Scheffers speurwerk en de leesbaarheid van het boek. Alle recensies vermelden met spijt, dat de auteur geen toegang kreeg tot enkele essentiële archieven, en dat het Koninklijk Huisarchief voor hem gesloten bleef, wat jammer was omdat de positie van het koningshuis in de bijna-revolutie serieus op het spel heeft gestaan.

Na zijn journalistieke loopbaan was Chris Scheffer van 1970 tot 1979 secretaris van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Die eerde hem in 1987 met de Pieter de la Courtprijs voor onbezoldigd wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast was hij tot het einde van zijn leven actief als adviseur en mee-lezer van boeken over de Tweede Wereldoorlog in Rotterdam, en als begeleider van jonge historici. Hij was kritisch en veeleisend, soms op de grens van het onredelijke, maar hij is voor hen ook heel belangrijk geweest. De Rotterdamse historicus Paul van de Laar bewonderde hem: 'hij was recht voor zijn raap, wond nooit ergens doekjes om, en zei altijd: ik ben kritisch, dat weet je'. Scheffer had Paul op een onderzoek naar persfusies gezet. Ze praatten daarover in

Amerongen, waar Chris woonde. Als zijn vrouw tijdens de lunch vroeg hoe het ging, was het standaard antwoord van Chris: 'hij verdedigt zich met hand en tand'. Paul van de Laar en Chris Scheffer hebben altijd contact gehouden.

De auteur van dit levensbericht is dertig jaar met Chris Scheffer bevriend geweest. Een persoonlijke herinnering mag niet ontbreken, omdat die hem typeert. In 1976 moest ik de historische inleiding schrijven bij een boek met foto's van Henri Berssenbrugge, de fotograaf die in het begin van de twintigste eeuw binnensteden fotografeerde, maar ook het dagelijks leven van de thuiswerkers in de textiel in Tilburg. Bij het literatuuronderzoek ontdekte ik dat dr. H.J. Scheffer een biografie over Berssenbrugge had geschreven. We hebben toen samen de inleiding geschreven. Dat betekende dat ik de geschiedenis van Den Haag inbracht en zijn biografie gebruikte. Toen ik de tekst klaar had en die had opgestuurd, had hij nogal wat aanmerkingen op de tekst, waarover we maar eens ernstig moesten praten. Op zijn bureau lag de tekst die er angstaanjagend rood uitzag. Of ik begreep dat hij zijn naam alleen zette onder een tekst, waarin alles klopte, dus ook de interpunctie. Dat begreep ik. En toen kwam het: in de tekst van pakweg tien getypte velletjes zaten enkele tientallen fouten in het gebruik van punten en komma's, vooral komma's. Ik kreeg een college interpunctie en kon weer gaan. Bij Chris Scheffer was fout en goed goed, ook als het over interpunctie ging.